

Răspuns la întrebarea: CE ESTE LUMINAREA?¹

1 Beantwortung der Frage: *was ist Aufklärung?*, „Berlinische Monatsschrift“, Dezember 1784, p. 481-494. Este titlul revistei berlineze în care preotul Johann Friedrich Zölnner (1753-1804) a publicat un articol împotriva căătoriei civile, pentru care se pronunțase, în numărul din septembrie, un autor anonim. În interesul statului, Zölnner a apărut căsătoria religioasă și a desfășurat o polemică în jurul confuziei care, „sub numele de luminare“, stăpânea capetele și inimile oamenilor. La conceptul de „luminare“ (*Aufklärung*) Zölnner adăugase o notă de subsoal cu următoarea întrebare provocatoare: „Ce este luminarea? Această întrebare, care este aproape la fel de importantă ca și: „Ce este adevărul?“, necesită un răspuns chiar înainte de a începe un travaliu de clarificare! Și totuși, nu i-am aflat încăieri răspunsul“. Această întrebare s-a dovedit însă deosebit de rodnică pentru istoria filosofiei. Căci răspunsul nu s-a lăsat prea mult așteptat. Mai întâi,

Luminarea este iesirea omului dintr-o stare de minorat, de care se face vinovat el însuși. Minoratul (Unmündigkeit) este neputința de a te servi de inteligența proprie fără a fi condus de un altul. Acest minorat constituie o vină ca atare, atunci când cauza lui nu se află într-o lipsă a inteligenței, ci în lipsa hotărârii și a curajului de a se servi de ea fără a se lăsa condus de un altul. Sapere aude! Îndrăznește să te servești de propria ta inteligență! Iată deci deviza luminării.

Lenea și lasitatea sunt cauzele care explică de ce o parte atât de mare a oamenilor, după ce natură i-a dezlegat de mult de sub conducere străină (*naturaliter maiorenes*), rămân totuși de bunăvoie minori întreaga lor viață; aceste cauze explică și de ce alții pot deveni atât de

---

Moses Mendelssohn (1729-1786) a publicat un articol: „Über die Frage: was heißt aufklären?“ (Cu privire la întrebarea: ce înseamnă a lumina?) în numărul din septembrie 1784 al revistei citate (*Notă*, la vol.: *Was ist Aufklärung?* Thesen und Definitionen (hrsg. von Erhard Bahr, Philipp Reclam jun. Stuttgart, 1974), cu participanți de referință: Kant, Erhard Hamann, Herder, Lessing, Mendelssohn, Riem, Schiller, Wieland.) Răspunsul lui Kant s-a impus însă în mod deosebit; și aceasta prin celebra definiție: „Luminarea este iesirea omului din starea de minorat de care se face vinovat el însuși“ (nota trad.).

30 / Immanuel Kant

lesne tutori ai lor (ai oamenilor). Este așa de comod, să fii minor. Dacă am o carte, care pentru mine reprezintă inteligența, un duhovnic ce are pentru mine conștiință morală, un medic ce apreciază pentru mine ce dietă să urmez etc., atunci nu mai am nevoie să mă străduiesc eu însumi. Nu am nevoie să gândesc, dacă sunt în stare să plătesc; alții vor lua asupra lor treaba atât de supărătoare pentru mine. Și pentru că cea mai mare parte a oamenilor (cuprinzând aici și sexul frumos) să creadă că pasul spre majorat, pe lângă faptul că este anevoios, este și primejdios: de aceasta se îngrijesc deja, se înțelege, acei tutori care au și preluat asupra-le, cu bunăvoință, supravegherea celor aflați în stare de minorat. După ce au prostit mai întâi animalele lor domestice și au avut grijă ca aceste creaturi liniștite să nu facă cumva un pas în afara coliviei în care le-au închis, acești tutori mai cutează apoi și să le arate pericolul ce le-ar pânde, dacă ar încerca să umble singure. Acest pericol nu este însă chiar așa de mare, căci ele ar învăța, în cele din urmă, mai mergând, mai poticnindu-se, să se miște în libertate; e de ajuns însă un exemplu de acest fel, pentru a-l face pe om timid și a-l opri de la orice încercare de a se încrede în forțele-i proprii.

Pentru fiecare om în parte este astfel destul de greu să se ridice din starea de minorat, devenită aproape constitutivă naturii sale. Ba chiar a îndrăgit această stare și deocamdată este efectiv incapabil de a se servi de propria inteligență; căci el nu a fost lăsat niciodată să facă o astfel de încercare. Diverse regulamente și formule, aceste instrumente

mechanice ale unei întrebuințări rationale sau, mai mult, ale unui abuz de darurile lui naturale constituie pentru individ cătușele cel-țin într-o continuă stare de minorat. Chiar și acela care le-ar arunca, ar face totuși numai un salt prea brusc și prea nesigur, fie aceasta pe cel mai îngust șant; căci el nu a fost obișnuit cu o astfel de mișcare liberă. De aceea și sunt puținii cei care, printr-o activitate proprie a spiritului lor, au reușit să se desprindă din minorat și să-și dobândească astfel o cale sigură de urmat.

Dar ca un public să se lumineze el însuși este într-un totuși posibil; ba chiar e ceva inevitabil, numai să i se lase libertatea să o facă. Căci se vor găsi totdeauna câțiva oameni care gândesc independent; aceasta chiar printre cei instituiți ca tutori ai marii multimi, oameni care, după ce au aruncat ei înșiși jugul minoratului, vor răspândi în jurul lor spiritul unei prețuiri rationale a propriei valori și a menirii fiecărui om de a gândi de sine stătător. Este de notat aici îndeosebi că publicul, adus mai întâi chiar de ei sub acest jug, îi constrânge, la rândul lui, să rămână sub același jug; aceasta, bineînțeles, atunci când acest public a fost incitat să se răzvrătească de către unii dintre tutorii săi, incapabili ei înșiși de orice luminare. Se vede astfel cât de nociv este să implantezi prejudecăți, căci ele se răzbună în cele din urmă chiar pe cei care au fost autorii lor sau predecesorii acestora. De aceea un public dat poate să ajungă destul de încet, de anevoios la luminare. Printr-o revoluție s-ar ajunge, poate, la căderea despotismului personal și la eliberarea de o asuprire

izvorâtă din sete de îmbogățire sau dominație, dar niciodată la o adevărată reformă a modului de a gândi, a mentalității, ci numai la noi prejudecăți, care vor sluji, ca și cele vechi, drept călăuză a marii mulțimi lipsită de reflecție proprie.

Pentru luminare nu se cere însă nimic altceva decât *libertate*, chiar cea mai inofensivă din tot ceea ce se poate numi libertate, anume: de a face în toate privintele din rațiunea proprie un *uz public*. Dar parcă aud din toate părțile strigându-se: *nu discutați!* Ofiterul spune: nu comentați, ci executați! Consilierul financiar: nu discutați, ci plătiți! Duhovnicul: nu comentați, ci credeți! (Numai un singur stăpân în lume spune: discutați cât vreți și despre ce vreți, dar să ascultați!) În toate acestea se află pretutindeni o îngrădire a libertății. Care îngrădire este însă o piedică în calea luminării? Și care nu este, ci, dimpotrivă, o favorizează? Răspund: Calea întrebuințării *publice* a propriei rațiuni trebuie să fie liberă orișicând, și numai ea poate să aducă între oameni luminarea; întrebuințarea particulară a rațiunii poate fi însă adeseori mult îngrădită, fără ca prin aceasta să se oprească progresul luminării ca atare. Prin întrebuințare publică a propriei rațiuni eu o înțeleg însă pe aceea pe care o face cineva de la sine în calitate de *cărturar* și în fața întregului public al lumii cititorilor. Întrebuințarea privată o numesc pe aceea pe care o poate face cineva de rațiunea proprie atunci când se află într-un anumit post sau funcție *civică*.

Dar pentru unele ocupații ce privesc interesele existenței colective este necesar un anumit mecanism, prin intermediul căruia unii membri ai acesteia trebuie aduși la un comportament pasiv, pentru ca printr-un acord artificial să fie conduși de guvern spre scopuri publice sau cel puțin să fie opriți de a distruge aceste scopuri. Firește, aici nu mai este îngăduit de a discuta, ci trebuie numai a asculta. Întrucât însă această parte a mașinăriei se poate considera totodată și ca un membru al unei întregi colectivități, ba chiar al societății moderne în ansamblu, și cu aceasta în calitate a unui cărturar, care se adresează prin scrieri unui public în adevăratul înțeles al termenului, atunci poate, firește, discuta, fără ca prin aceasta să afecteze ocupațiile ce-i revin în calitate de membru pasiv al părții căreia îi aparține. Ar fi cu totul primejdios astfel, dacă un ofițer, care a primit un ordin de la superiorul său, ar vrea să discute în timpul serviciului asupra oportunității sau asupra utilității acestui ordin; căci el trebuie doar să asculte. Dar el nu poate fi oprit să facă, în calitate de cărturar, observații asupra unor greșeli în serviciul militar și să le supună judecății publicului său. Cetățeanul nu se poate împotrivi la plata dărilor ce i-au fost impuse, ba chiar o dezaprobare indiscretă a unor astfel de impuneri, pe care el trebuie să le achite, poate fi pedepsită ca un scandal (care ar putea prileji o împotrivire generală). Același individ nu contravine însă îndatoririi de cetățean dacă, în calitate de cărturar, își exprimă public părerea asupra nepotrivirii sau nedreptății unor astfel de impuneri. Tot așa și un duhovnic este obligat

să-și facă expunerile (predicile) în fața creștinilor și a comunității după simbolul bisericii pe care o slujește; căci tocmai sub această condiție a și fost primit. Ca și cărturar însă, el are deplină libertate, ba chiar chemarea să comunice publicului toate gândurile sale, examinate cu grijă și bine intenționate, asupra a ceea ce este eronat în acel simbol, și să vină cu propuneri de îndreptare în organizarea bisericească și religioasă.

În aceasta nu este nimic din ceea ce i-ar putea împovăra conștiința morală. Căci ceea ce propovăduiește în virtutea funcției sale ca însărcinat cu treburile bisericii, el îl prezintă ca pe ceva ce nu poate profesa după voia proprie, în vederea căruia nu are putere liberă, ci este angajat să expună după prescripția și în numele altuia. El va zice: biserica noastră învață cutare sau cutare lucru; acestea sunt argumentele de care ea se servește. Pentru comunitatea sa, el trage apoi toate foloasele practice, la care el însuși nu ar subscrie cu deplină convingere; căci nu este cu totul imposibil ca în ele să fie ascuns un adevăr și, în orice caz, să nu se afle nimic care să-l situeze în contradicție cu religia sa internă. Dacă ar crede că se găsește o astfel de contradicție, nu ar mai putea să-și exercite cu deplină conștiință misiunea sa, ar trebui să renunțe la ea. Întrebuințarea pe care o face însă de rațiunea sa în fața comunității sale un învățător, ca funcționar, este numai o *întrebuințare privată*, deoarece această comunitate este totdeauna numai una casnică, oricât de mare ar fi o astfel de reuniune. Tocmai în temeiul acestui fapt el

ca preot nu este și nici nu poate fi liber, întrucât duce la îndeplinire un mandat străin. Dimpotrivă, ca învățat, cel care prin scrieri se adresează publicului propriu, adică lumii, prin urmare și preotul în *întrebuințarea publică* a rațiunii sale, se bucură de o libertate neîngrădită de a se servi de propria rațiune și de a vorbi în numele persoanei sale proprii. Căci presupozitia că tutorii poporului (în chestiuni spirituale) ar trebui să fie ei înșiși minori constituie o absurditate ce conduce la eternizarea absurdităților.

Dar o asociație de preoți, cumva o adunare bisericească sau o venerabilă Classis (așa cum se numeste ea însăși la olandezi) să nu poată oare să aibă dreptul de a se obliga prin jurământ să păstreze un anumit simbol neschimbat, pentru a exercita astfel, asupra fiecărui membru, o tutelare perpetuă, și prin intermediul ei, asupra poporului, și chiar pentru a o eterniza? Eu zic însă: aceasta este cu neputință. Un astfel de contract, care s-ar încheia pentru a împiedica pentru totdeauna orice luminare viitoare a genului uman, este, în orice caz, nul și neavenit; aceasta chiar și dacă ar fi confirmat de Puterea supremă, ori prin parlamente și cele mai solemne tratate de pace. O epocă dată nu poate hotărî și nu se poate lega prin jurământ să pună epoca ce-i urmează într-o stare în care ar trebui să-i fie imposibil de a-și lărgi cunoștințele (mai ales pe cele atât de folositoare), de a le curăța de erori, și, în genere, de a păși mai departe în luminare. Aceasta ar fi crimă împotriva naturii umane, a cărei menire originară constă chiar în această înaintare. Urmașii sunt astfel întru totul îndreptățiți să respingă acele hotărâri,

considerându-le neautorizate și nelegiuite. Piatra de încercare pentru tot ceea ce poate fi hotărât ca lege acționând asupra unui popor se află în întrebarea dacă un popor și-ar putea impune el însuși o astfel de lege. Dar aceasta s-ar putea face prea bine numai pentru o perioadă scurtă de timp, în așteptarea a ceva mai bun, pentru a institui o anumită ordine: dacă fiecărui cetățean, în primul rând preotului, în calitatea sa de cărturar, i s-ar da voie să-și expună observațiile în mod public, adică prin scrieri, asupra neajunsurilor organizării sociale existente, atunci această ordine instituită ar mai putea dăinui. Aceasta până ce s-ar ajunge la o examinare mai adâncă a structurii acestei stări de lucruri și s-ar confirma public în așa măsură, încât prin unirea voturilor (cu toate că nu ale tuturor) să se poată aduce în fața tronului propunerea de a lua sub ocrotire acele comunități care, în temeiul unei mai bune înțelegeri a situației, ar fi apte pentru o schimbare a institutiilor religioase, fără a împiedica însă pe cei care vor să le păstreze pe cele vechi.

Este însă cu totul de neîngăduit de a cădea de acord cu o constituție religioasă perpetuă, care nu ar putea fi pusă de nimeni la îndoielă în mod public, fie chiar și numai pentru durata unei vieți de om; căci printr-o astfel de hotărâre s-ar nimici oarecum un răstimp din înaintarea omenirii spre îndreptare, devenind nerodnic, poate chiar păgubitor pentru urmași. Un om poate amâna, ce-i drept numai pentru persoana sa, și aceasta numai pentru câva timp, luminarea în ceea ce este obligat să știe; dar a renunța la luminare, fie pentru persoana sa, și cu atât mai

mult pentru urmași, înseamnă a vătăma și a călca în picioare drepturile sacre ale omenirii. Ceea ce nu-i îngăduit nimeni unui popor să hotărască asupra sa, aceasta îi este cu atât mai puțin îngăduit unui monarh să hotărască asupra poporului; căci prestigiul său ca legislator se sprijină tocmai pe faptul că el unește în voința sa întreaga voință a poporului. Dacă are totodată grijă ca orice îndreptare, adevărată sau intenționată ca atare, să se acorde cu ordinea civilă, atunci el poate lăsa supușilor să facă numai ceea ce găsesc ei că trebuie să facă pentru mântuirea sufletului lor. Deși aceasta nu-l privește niciunul, el trebuie însă să vegheze ca nici un cetățean să nu-l oprească prin forță pe altul, care se străduiește din toate puterile în determinarea și desăvârșirea mântuirii sale. Dacă domnitorul s-ar amesteca în aceste chestiuni, încredințând supravegherii guvernului său scrierile prin care supușii săi caută să-și clarifice ideile, aceasta ar dăuna chiar maiestății sale, fie dacă ar face aceasta dintr-o înțelegere superioară proprie - expunându-se astfel obiecțiilor: *Caesar non est supra grammaticos* -, fie și mai mult, dacă ar înjosi atât de mult puterea sa supremă, încât să sprijine, în statul său, despotismul spiritual al câtorva tirani împotriva celorlalți supuși ai săi.

Dacă se pune acum întrebarea: Trăim astăzi într-o epocă *luminată*? atunci răspunsul este: Nu, dar trăim desigur într-o epocă a *luminării*. Lipssește încă foarte mult pentru ca, așa cum stau lucrurile acum, oamenii, luați în totalitatea lor, să poată să fie în stare sau chiar numai aduși în stare de a se servi sigur și bine, în chestiuni religioase, de

inteligenta lor proprie, fără conducerea de către un altul. Dar le este acum clar că li se deschide calea să se formeze în deplină libertate, și că piedicile în drumul luminării generale sau al ieșirii din minoratul constitutiv vieții proprii a omului devin din ce în ce mai puține, fapt pentru care avem deja indicii clare. În această privință, epoca de față este epoca luminării sau *secolul lui Friedrich*.

Un principe care nu găsește nedemn de sine să zică: este o *datorie* de a nu prescrie oamenilor nimic în chestiunile religioase, ci de a le lăsa în aceasta deplină libertate, care recuză de la sine însuși numele trufaș de *tolerantă*, un astfel de principe este el însuși luminat și merită să fie preamărit de către lumea multumitoare și posteritate ca acela care cel dintâi, cel puțin din partea guvernului, a eliberat genul uman din minorat, lăsând fiecăruia libertatea de a se servi de propria sa rațiune în tot ceea ce privește chestiunile de conștiință. Sub stăpânirea lui, preoți venerabili pot, în calitate de cărturari și fără a împietă îndatorirea lor civică, să supună lumii spre examinare judecățile și concepțiile lor, care diferă într-un punct sau altul de simbolul adoptat. Mai mult, o poate face și oricare altul, care nu este îngrădit de nici o îndatorire oficială. Acest spirit al libertății se extinde și în afară, chiar și acolo unde are a se lupta cu obstacolele exterioare ale unui guvern care nu se înțelege pe sine însuși. Căci acesta are în față un exemplu strălucit în faptul că în libertate nu trebuie să ne facem nici cea mai mică grijă pentru liniștea publică și unitatea comunității. Oamenii lucrează ei înșiși, încetul cu încetul, la ieșirea din barbarie, bineînțeles numai dacă nu se întrebuintează cu

intenție mijloace artificiale pentru a-i menține în această stare.

Eu am situat punctul central al luminării, al ieșirii oamenilor din minoratul a cărui vină o poartă ei înșiși, cu deosebire în *chestiuni religioase*; aceasta întrucât în ce privește artele și științele domnitorii noștri n-au nici un interes să joace rolul de tutore asupra supușilor lor, și mai ales că acel minorat este, pe cât de păgubitor, pe atât și cel mai dezonorant. Dar concepția unui conducător de stat care protejează luminarea în chestiuni de religie merge mai departe, astfel încât, chiar în privința *legiferării* sale, nu este nici un pericol să permită supușilor săi să facă uz public de propria rațiune și să propună lumii în mod public gândurile lor asupra unei mai bune concepții a legilor, adăugând chiar o critică deschisă a celor date. Despre aceasta avem un exemplu strălucit, prin care nici un alt monarh nu a premers aceluia pe care noi îl venerăm.

Dar numai acela care, el însuși luminat, nu se teme de umbre, având totodată la îndemână o armată numeroasă bine disciplinată drept cheazăie a liniștii publice, poate spune ceea ce un stat liber nu poate cuteza să o spună: *discutați (răsoniert) oricât voiți, și despre ce voiți, dar ascultați!* Așa se arată aici desfășurarea stranie, neașteptată a lucrurilor omenesti, precum și atunci când o considerăm pe o întindere mare, când aproape totul în ea este paradoxal. Un mai mare grad de libertate cetățenească pare a fi profitabilă libertății *spirituale* a poporului, și totuși îi pune în cale obstacole de netrecut; un grad mai puțin de libertate cetățenească lărgeste, dimpotrivă, acest

spațiu, îi permite să se extindă după întreaga lui capacitate. Căci natura a făcut să se dezvolte, sub acest veșmânt tare, germenii de care ea se îngrijește în modul cel mai gingaș, anume pornirea și chemarea spre *gândire* liberă; astfel acesta acționează apoi asupra mentalității poporului (prin care acesta devine tot mai capabil pentru *libertatea de acțiune*), și, în fine, chiar asupra principilor guvernării, care găsește că este în avantajul său să-l trateze pe om, care acum e *mai mult o mașină*, în conformitate cu demnitatea lui.¹

Königsberg în Prusia,
30 septembrie 1784

(Traducere de Al. Boboc)

¹ În numărul de știri săptămânale din 13 septembrie, azi 30, același, citesc anunțul revistei lunare berlineze din această lună, în care Dl. *Mendelssohn* a dat răspuns la aceeași întrebare. Aceasta nu mi-a căzut în mână; astfel ar fi fost luat ca prezent, ceea ce acum poate sta ca mărturie în ce măsură împlinirea putea să aducă laolaltă unanimitatea gândurilor.

În răspunsul său - *Über die Frage: Was heisst aufklären?* (Cu privire la întrebarea: ce înseamnă a lumina?), *Moses Mendelssohn* scria: „Luminarea se referă la cultură așa cum în genere se referă teoria la practică, cunoașterea la moravuri, critica la virtuozitate. Considerate (obiectiv) în și pentru sine, ele se află în cea mai strânsă relație, cu toate că foarte adese pot fi luate și separat” (*M. Mendelssohn*, în vol.: *Was ist Aufklärung?* Reclam, 1974, p. 5). În acest sens, „omul ca om nu are nevoie de nici o cultură, dar are nevoie de *luminare*” (*ibidem*).

Ce înseamnă A SE ORIENTA ÎN GÂNDIRE?¹

¹ *Was heisst sich im Denken orientieren?* (*Berlinische Monatsschrift*, Oktober 1780, S. 304-330). Deși preocupat de orientarea în gândire, studiul ridică în principal probleme ale filosofiei religiei, nu ale logicii. E adevărat însă că totul se desfășoară pe terenul ideii unității și autonomiei domeniilor, sub semnul rațiunii - idee structurală a criticismului (nota trad.).